

Тицька Я.О.

Міжнародний гуманітарний університет

ЮРИДИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ»

У статті аналізується сутність та юридичне значення поняття «академічна доброчесність». Проведено порівняльний аналіз сутності поняття «доброчесність» у законодавстві, що регулює сферу освіти в Україні, та антикорупційному законодавстві. Встановлено нормативні розбіжності застосування вказаного поняття та перспективи формування його загально визнаної дефініції з метою використання уніфікованого підходу.

Ключові слова: доброчесність державного службовця, стандарти доброчесності, освітні послуги, правове забезпечення академічної доброчесності, запобігання корупції.

Постановка проблеми та актуальність предмету дослідження. Вимоги, що ставляться сьогодні самим життям до професійної підготовки осіб, отримувачів освітніх послуг, диктують необхідність посилення методологічних основ освіти в цілому. Динамічний розвиток законодавства, особливо закріплення нових категорій в Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», інших, спонукають до осмислення їх методологічної ролі та юридичного значення як для системи вітчизняної освіти загалом, так для конкретних учасників освітнього процесу. Вимагає узгодження з положеннями інших нормативно-правових актів, що регулюють пов'язані суспільні відносини. Юридичні поняття та дефініції останнім часом набувають все більшої актуалізації у формуванні професійної свідомості вченого. Це пов'язано з імплементацією до вітчизняного законодавства окремих положень законодавства Європейського Союзу, в тому числі у сфері освіти, і в цілому необхідністю відображення комплексності сприйняття основних векторів у забезпеченні підготовки та діяльності здобувачів освіти різних рівнів, науковців відповідно до принципів, які діють у країнах ЄС. Ці проблеми ускладнюються у вітчизняному правовому полі, на чому наголошували та продовжують наголошувати вчені.

Однак закріплення окремих понять у Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту» потребує переосмислення, оскільки, наприклад, поняття «академічна доброчесність» – не просто критерій відповідності певній нормі поведінки, а напрям докорінного реформування системи освіти в Україні. Висновки про концептуальний характер вказаного поняття можна зробити вже з аналізу

частини 1 з позначкою 1 статті 1 Закону України «Про освіту», де вказується, що академічна доброчесність – сукупність етичних принципів та визначених цим Законом та іншими законами України правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень [1]. Причому таке поняття віддзеркалює елемент підготовки конкурентоспроможного людського капіталу та виступає основною складовою частиною засад функціонування системи вищої освіти в Україні – ефективність. Оскільки лише у зв'язку з дотриманням (забезпеченням) «академічної доброчесності» стає можливим досягнення низки завдань Закону України «Про вищу освіту», зокрема інноваційний розвиток країни, самореалізація особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях тощо [2].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Категорія доброчесності є порівняно новою у вітчизняній юридичній науці. Питанням «доброчесності» присвячена низка наукових праць, у тому числі Л. Прудіус, Л. Курочки та інших. Проблематика доброчесності суддів розкрита в працях І. Федорович, Т. Семків, Л. Зуєвої, С. Глуценко та інших. Особливої актуальності набуває предмет дослідження в процесі застосування терміну «доброчесність» в умовах новелізації законодавства у сфері освіти.

Постановка завдання. Мета – проаналізувати сутність та юридичне значення поняття «академічна доброчесність».

Виклад основного матеріалу. Звертаючись до словниково-довідникової літератури, варто відзначити, що термін «добročесність» (церковнослов'янське: ціломудрія, моральна й тілесна чистота та невинність, цнота, латинською: *castitas*; англійською: *chastity, integrity*) – моральна якість та чеснота, проявляється в тілесній чистоті у всіх її проявах (це розуміння характерне, як правило, більш світським середовищам). Добročесність – це позитивна протилежність статевої нестриманості, блуду, розпусти, особливо в самотньому житті. Добročесності протистоять хтивість (*poiximь*, латинською – *luxuria*) [3]. Відповідно, аналізоване поняття покликане позначати комплекс моральних якостей особи. Під таким кутом «добročесність» розглядалася й деякими давньогрецькими філософами. Зокрема, Сократ вкладав у зміст цього поняття свідоме та відповідальне ставлення індивіда до способу свого життя, передусім моральної поведінки. Добročесність означає здатність керуватися своїми переконаннями та протистояти хибним думкам інших людей [4, с. 27]. Нині механізми академічної добročесності та інструменти протидії патології імплементуються до внутрішніх програмних документів щодо дослідницької етики та статутних принципів, впроваджуються в тексти нормативно-правових актів та програмних документів у сфері наукової політики в Європі. Варто зауважити, що, на відміну від США, де добročесність є *academic* та охоплює всі сфери функціонування вищих навчальних закладів та наукових установ, на ґрунті Європи добročесність більше актуалізується саме в аспекті дослідницької діяльності, чим зумовлено вживання терміну «дослідницька добročесність» (*research integrity*) у ключових документах та деклараціях, пов'язаних із розбудовою Європейського дослідницького простору та наукової політики в ЄС, а також програмі фінансування наукових досліджень «Горизонт 2020» зокрема [5, с. 129].

В Україні ж узказане поняття охоплює не лише дослідницький процес (провадження наукової, творчої діяльності), а й поширюється на навчання та викладання (в усіх освітніх закладах) на кшталт Сполучених Штатів.

Як категорія юридичної науки «добročесність» вживається в антикорупційному законодавстві. Так, Центр сприяння інституційному розвитку при Головному Управлінні державної служби України пропонує визначати добročесність як спрямованість дій державного службовця виключно на захист публічного інтересу та його відмову від

задоволення окремих приватних інтересів під час реалізації публічно-владних повноважень [6]. У Законі України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія)» на 2014–2017 роки» «добročесність активів посадовців» є частиною рекомендацій Групи держав проти корупції (GRECO) та ЄС, а ефективність запобігання та протидії корупції прямо залежать від приведення у відповідність «стандартам добročесності» осіб, що потрапляють на виборні посади. До того, ж одним із ключових елементів забезпечення добročесності у сфері державної служби (добročесної системи публічної служби) є реформування законодавства. Відповідно, причинами названо: а) невідповідність міжнародним стандартам та найкращим світовим практикам; б) оплата праці (складові частини заробітної праці, прозорість та мотивація оплати праці); в) характер відповідальності тощо [7]. Із метою забезпечення добročесності прийнято Закон України «Про правила етичної поведінки» та низку галузевих Кодексів етичної поведінки, метою яких є, зокрема, відповідно до статті 12 Закону формування позитивної репутації, сприяння зміцненню довіри, утвердження чесності, неупередженість та ефективність. Окремо слід відзначити наявність положення про відповідальність осіб, що порушують правила етичної поведінки. Відповідно до статті 18 аналізованого нормативно-правового акту зазначені особи несуть дисциплінарну, адміністративну, кримінальну та матеріальну відповідальність з урахуванням їхнього правового статусу [8]. Приналежно, що поняття «добročесність» не визначається в межах антикорупційного законодавства в Україні поряд із широким його використанням. Добročесність як категорія антикорупційного правового регулювання не має чіткого змісту та внутрішньої архітекtonіки. Наведений висновок підтверджується положеннями Постанови Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 року № 265 «Про затвердження Державної програми щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015–2017 роки», де в розділі «Очікувані результати, ефективність Програми» пунктом п'ятим зазначено про створення ефективних механізмів запобігання корупції, конфлікту інтересів, порушенню етичних стандартів поведінки, а також акцентується увага на забезпеченні контролю за дотриманням правил щодо добročесності осіб (державних службовців, службовців органів місцевого самоврядування, інших осіб) [9]. Тож, слі-

дуючи логіці авторів Програми, складовими елементами доброчесності мають стати всі перелічені вище елементи, які дозволять здійснювати ефективний контроль та, відповідно, утворюють зміст поняття «доброчесність». Однак, з урахуванням вказаного, відповідно до Програми (пункту 5 розділу «Очікувані результати, ефективність Програми») значно звужуються суб'єктивний склад суб'єктів, діяльність яких спрямована на контроль за доброчесністю, оскільки таке завдання виконує, відповідно до Закону «Про запобігання корупції» та аналізованого Плану, Національне агентство з питань запобігання корупції. Інші ж суб'єкти, перелік яких приведено та відповідно до Закону України «Про запобігання корупції» [10] уповноважених здійснювати таку антикорупційну діяльність, «доброчесність державних службовців, інших осіб» контролювати не покликані.

Поняття «академічна доброчесність», що представлено в редакції Закону, складається із двох основних частин: 1) як сукупність етичних принципів; 2) як сукупність визначених у Законі України та інших нормативно-правових актах правил [1]. Звертаючись до змісту поняття «академічна доброчесність» як сукупності етичних принципів, варто вказати на впровадження (прийняття) в закладах вищої освіти (далі – ЗВО) власних Кодексів академічної доброчесності. Така тенденція опосередковується запозиченням «кращих практик» провідних світових закладів вищої освіти та на виконання вимог статті 42 Закону України «Про освіту». Ґрунтом для впровадження таких заходів є розробка Міжнародним центром академічної доброчесності при Ратлендському інституті етики, Університет Клемсон в Південній Кароліні, програми «Фундаментальні цінності академічної доброчесності», відповідно до якої академічна доброчесність – це відданість академічної спільноти, навіть перед лицем труднощів, шести фундаментальним цінностям: чесності, довірі, справедливості, повазі, відповідальності й мужності [11]. Однак зважаючи на те, що «основні принципи етичної поведінки публічного службовця» закріплені у відповідному Законі України, а відповідні галузеві програми запобігання корупції органів виконавчої влади, інших суб'єктів, розробляються на підставі Рішення Національної агенції запобігання корупції (далі – НАЗК) від 19 січня 2017 року № 31 «Методичні рекомендації щодо підготовки антикорупційних програм» [12] з урахування положень Закону України «Про запобігання корупції» [10], з метою підвищення ефективності в забезпеченні «академічної доброчесності»

варто використати аналогічний підхід – закріпити правила етичної поведінки у відповідному Законі України, наприклад «Про правила академічної етичної поведінки». Причому доцільно розробити «єдині» методичні рекомендації щодо підготовки галузевих кодексів академічної доброчесності, що сприятимуть уніфікації заходів забезпечення академічної етики (академічних етичних принципів відповідних суб'єктів).

Окремо варто звернути увагу на положення щодо формування національної системи доброчесності, яка покликана охопити всі сфери, *зокрема й сферу освіти в Україні (примітка автора)*. Спроба формування Національної системи доброчесності здійснена Transparency International як загальний підхід до оцінки, виявлення корупції в Україні та розробки заходів щодо протидії, запобігання їй. Приналежно, що єдиного стандарту впровадження ефективної антикорупційної системи не існує, і це ускладнює процес формування, передусім, доброчесності публічного службовця і як наслідок впливає на формування системи «академічної доброчесності».

Серед першочергових заходів формування «академічної доброчесності» слід відзначити перші кроки створення системи запобігання та виявлення академічного плагіату в закладах вищої освіти, що відповідає положенням частини 8 статті 16 Закону України «Про вищу освіту». Причому формування згаданої системи здійснюється в межах окремо взятого закладу. Власне, така тенденція не викликає сумнівів щодо її розвитку. Однак у процесі реалізації пункту 1 частини 1 статті 1 Закону України «Про вищу освіту» [2], яким визначається автономія «навчального» закладу, його самостійність, незалежність стосовно розвитку академічної свободи, наукових досліджень тощо, система запобігання та виявлення академічного плагіату стає закритою, тобто такою, що не враховує науковий доробок, здійснений у межах інших ЗВО. Відповідно, автономність функціонування такої системи не можна визнати ефективною в повному обсязі.

Окремим питанням забезпечення академічної доброчесності, яке потребує вирішення, є створення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти та акредитованих ним незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти на предмет її відповідності вимогам до системи забезпечення якості вищої освіти, відповідності міжнародним стандартам якості вищої освіти та забезпечення «академічної доброчесності». Окремо варто звернути увагу

на процедури перевірки доброчесності осіб, що отримують та/чи отримали вчені звання (професора, доцента). Так, відповідно до Наказу МОН України № 13 від 14.01.2016 року «Про затвердження Порядку присвоєння вчених звань науковим та науково-педагогічним працівникам» встановлена процедура присвоєння вчених звань, зокрема Розділом II встановлені основні критерії оцінки науково-педагогічної діяльності здобувачів вчених звань, серед яких: здійснення освітньої діяльності на високому рівні; сертифікат про навчання/стажування, участь у міжнародних проєктах, викладання державною мовою чи іншою мовою (ОЕСР) дисциплін на високому рівні, стаж роботи, навчально-методичні та наукові праці, що індексуються відповідними наукометричними базами, сертифікати відповідно до Загальноєвропейської рекомендації тощо [13]. Відповідність діяльності наукового/іншого працівника, визначеного даним Порядком, вказаним критеріям дає підставу для отримання вченого звання (доцента/професора). Вказане підтверджується Розділом VI Положення «Позбавлення вчених звань», зокрема частиною 1 визначено, що позбавлення вчених звань здійснюється відповідно до порядку їх присвоєння та розглядається МОН (приймається рішення щодо визнання атестату особи, що отримала вчене звання, недійсним) на підставі рішення Вченої Ради закладу вищої освіти [13]. Таким чином, можна констатувати нормативно закріплену можливість Вченої Ради ЗВО, що рекомендувало МОН затвердити її рішення щодо присвоєння вченого звання особі на підставі атестаційної справи здобувача та відповідного рішення, переглянути таке (власне) рішення. Однак варто констатувати, що позбавлення особи вченого звання (анулювання свідоцтва) можливе в разі встановлення порушення процедури формування справи та невідповідності особи на момент подання такої справи до МОН критеріям відповідності, визначеним у Порядку. Якщо ж порушення виявлені після затвердження рішення Вченої Ради, ЗВО МОН України варто передбачити процедуру притягнення до академічної відповідаль-

ності осіб ЗВО, відповідальних за формування справи. Вважаємо, що нормативне закріплення такої процедури буде сприяти забезпеченню реалізації 1 та статті 11 статті Закону України «Про вищу освіту», на основі яких визначається автономія закладу вищої освіти з урахуванням високого рівня його «академічної доброчесності». Окремо варто зацентувати увагу на усуненні можливості зловживання нормативно-встановленими вимогами ЗВО з метою «маніпулювання» здобувачами вчених звань, оскільки Законом передбачено особливий вид «академічного примусу», що опосередковується наявністю положень щодо академічної відповідальності. Зважаючи на гостроту питання застосування заходів академічної відповідальності, вирішення його підлягає в межах подальших наукових розробок.

Висновки. Підсумовуючи виклад основного матеріалу дослідження, варто наголосити на важливості використання в Законах, інших нормативно-правових актах усталених понять, категорій, дефініцій. Передусім, варто зацентувати увагу на уніфікованому підході до змісту і сутності понять, що використовуються в Законах України «Про вищу освіту», «Про освіту». Це пов'язано з використанням даних термінів в інших нормативно-правових актах, відносно яких вказані є спеціальними. Передусім доцільно було б сформулювати дефініції «академічна доброчесність», «академічна відповідальність» тощо, оскільки, будучи фрагментом теоретичного пізнання вчених, вони віддзеркалювали те явище, що існує в дійсності, розкрили б його по суті, відмежували від суміжних понять та категорій, які є предметом наукового пізнання інших наук. Теоретичне підґрунтя понять, що використовуються в Законах, дозволило б забезпечити логічність та послідовність їх використання правозастосовувачами. Навпаки – коли дефініція відсутня, законодавець може (як це ілюструється в даному дослідженні) слідувати дещо поспішному впровадженню нормотворчих новацій. Дана проблема існує у вигляді «стрімкості» наслідування країн Європейського Союзу, що опосередковується браком часу для ґрунтованого наукового пошуку.

Список літератури:

1. Про освіту: Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2017. № 38-39. Ст. 380. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
2. Про вищу освіту: Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2014. № 37-38. Ст. 2004. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
3. Етимологічний словник української мови: у 7 т. / Редкол. О.С. Мельничук (голов. ред.) та ін. К.: Наук. думка, 1983 Т. 6: / Уклад.: Г.П. Півторак та ін. 2012. 568 с.
4. Лис В. Про Сократа, Данила Галицького, Фернандо Магелана, Ісаака Ньютона, Шарлотту, Емілі, Енн Бронте. К.: Грані-Т, 2008, 134 с.

5. Академічна доброчесність: проблеми дотримання та пріоритети поширення серед молодих вчених: кол. моногр. / за заг. ред. Н.Г. Сорокіної, А.Є. Артюхова, І.О. Дегтярьової. Дніпро: ДРІДУ НАДУ, 2017. 169 с.
6. Україна – європейські принципи державної служби: буклет. К.: ГУДС, Центр сприяння інституційному розвитку державної служби. 2006. 7 с.
7. Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія)» на 2014-2017 роки: Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2014. № 46. Ст. 2047 URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1699-18>.
8. Про правила етичної поведінки: Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2013. № 14. Ст. 94. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4722-17>.
9. Про затвердження Державної програми щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015–2017 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 року № 265. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/265-2015-%D0%BF>.
10. Про запобігання корупції: Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2014. № 49. Ст. 2056. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.
11. Сацик В. Академічна доброчесність: міфічна концепція чи дієвий інструмент забезпечення якості вищої освіти? URL: <http://education-ua.org/ua/articles/930-akademichna-dobrochesnist-mifichna-kontseptsiya-chi-dievij-instrument-zabezpechennya-yakosti-vishchoji-osvitl>.
12. Затверджено Методичні рекомендації щодо підготовки антикорупційних програм органів влади. URL: <https://nazk.gov.ua/news/zatverdzheno-metodychni-rekomendaciyi-shchodo-pidgotovky-antikorupciynyh-program-organiv-vlady>.
13. Про запобігання корупції: Закон України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.

ЮРИДИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ ПОНЯТИЯ «АКАДЕМИЧЕСКАЯ ДОБРОПОРЯДОЧНОСТЬ»

В статье анализируется сущность и юридическое значение понятия «академическая добропорядочность». Проведен сравнительный анализ сущности понятия «добропорядочность» в законодательстве, регулирующем сферу образования в Украине, и антикоррупционном законодательстве. Установлены нормативные разногласия применения указанного понятия и перспективы формирования его общепризнанной дефиниции с целью использования унифицированного подхода.

Ключевые слова: добропорядочность государственного служащего, стандарты добропорядочности, образовательные услуги, правовое обеспечение академической добропорядочности, предотвращение коррупции.

THE LEGAL MEANING OF THE CONCEPT OF ACADEMIC INTEGRITY

The article analyzes the essence and legal significance of the concept of “academic integrity”. A comparative analysis of the essence of the concept of “integrity” in the legislation governing the sphere of education in Ukraine and anti-corruption legislation was conducted. The normative differences between the application of the given term and the prospect of forming its definition with the purpose of using the unified approach are established.

Key words: integrity of a civil servant, standards of integrity, educational services, legal support of academic integrity, prevention of corruption.